

Олег КРЕМІНСЬКИЙ,

orcid.org/0009-0003-5532-9225

аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

(Київ, Україна) *okreminskyi@gmail.com*

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО САТИРИЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу творчості сучасних українських жінок-карикуристок в контексті проблеми гендерного дисбалансу митців карикатурного жанру в Україні та світі. Досліджено причини недостатнього представництва жінок у цьому жанрі та наслідки для культурного простору. Метою дослідження є визначення чинників, які впливають на гендерний дисбаланс та причини їх виникнення. Для досягнення цієї мети використовується комплексний підхід, що включає мистецтвознавчий аналіз робіт карикатуристок, порівняльний метод для виявлення особливостей їхньої творчості, а також статистичний аналіз для оцінки гендерного дисбалансу в галузі. У статті представлено огляд зарубіжних досліджень з даної тематики, що дозволяє розглянути проблему в глобальному контексті. Особлива увага приділяється аналізу причин недостатнього представництва жінок у сфері карикатури, серед яких виділяються історична домінація чоловіків, стереотипи щодо жіночих здібностей, дискримінація ідей жінок-митців, економічні фактори та соціальні очікування. Центральне місце в дослідженні займає аналіз творчості українських жінок-карикуристок, зокрема Тетяни Зеленченко, Євгенії Олійник та Марини Туровської. Детально розглядаються тематика їхніх робіт, техніки виконання, стилістичні особливості та еволюція творчого підходу. Акцентовано на тому, як у своїх роботах художниці відображають актуальні суспільно-політичні проблеми, від корупції та політичних змін до гендерної нерівності та сексизму. Результати дослідження показують, що українські жінки-карикуристки створюють роботи високого професійного рівня, охоплюючи широкий спектр тем та використовуючи різноманітні художні техніки. Їхня творчість характеризується глибоким розумінням актуальних суспільних процесів та особливою жіночою перспективою на соціальні та політичні проблеми. Окреслено також перспективи подальших досліджень, які передбачають, зокрема, аналіз впливу робіт мисткинь на суспільну думку та вивчення стратегій подолання гендерного дисбалансу в галузі.

Ключові слова: жінки-карикуристки, гендерний дисбаланс, політична карикатура, Тетяна Зеленченко, Євгенія Олійник, Марина Туровська.

Oleg KREMINSKYI,

orcid.org/0009-0003-5532-9225

Postgraduate at the Department of Art Study Expertise

National Academy of Culture and Arts Management

(Kyiv, Ukraine) *okreminskyi@gmail.com*

THE GENDER ASPECT OF CONTEMPORARY SATIRICAL ART OF UKRAINE

The article is dedicated to analyzing the work of contemporary Ukrainian women cartoonists in the context of the gender imbalance problem among caricature artists in Ukraine and worldwide. The reasons for the underrepresentation of women in this genre and the consequences for the cultural space are investigated. The aim of the research is to identify factors influencing gender imbalance and the reasons for their occurrence. To achieve this goal, a comprehensive approach is used, including art-critical analysis of female cartoonists' works, a comparative method to identify the peculiarities of their creativity, as well as a statistical analysis to assess the gender imbalance in the industry. The article presents an overview of foreign studies on this topic, allowing the problem to be considered in a global context. Particular attention is paid to analyzing the reasons for the insufficient representation of women in the field of caricature, including historical male domination, stereotypes about women's abilities, discrimination against women artists' ideas, economic factors, and social expectations. The central focus of the study is the analysis of Ukrainian women cartoonists' work, particularly Tetiana Zelenchenko, Yevheniia Oliinyk, and Maryna Turovska. The subjects of their works, execution techniques, stylistic features, and the evolution of their creative approach are considered in detail. Emphasis is placed on how these artists reflect current socio-political issues in their works, from corruption and political changes to gender inequality and sexism. The results of the study show that Ukrainian women cartoonists create works of a high professional level, covering a wide range of topics and using various artistic techniques. Their work is characterized by a deep understanding of current social processes and a unique female perspective on social and political issues. The prospects for further research are also outlined, including analyzing the impact of the artists' works on public opinion and studying strategies to overcome gender imbalance in the industry.

Key words: women cartoonists, gender imbalance, political caricature, Tetiana Zelenchenko, Yevheniia Oliinyk, Maryna Turovska.

Постановка проблеми. У сучасному мистецькому просторі України карикатура займає особливе місце, відображаючи суспільно-політичні реалії та культурні тенденції. Однак, попри загальний розвиток гендерної рівності в суспільстві, сфера карикатури залишається переважно чоловічою. Аналіз гендерного дисбалансу в цій галузі та дослідження творчості українських жінок-карикатуристок є актуальним з огляду на необхідність розширення різноманіття художнього вираження та забезпечення рівних можливостей для митців незалежно від їхньої статі.

Аналіз досліджень. Питання участі жінок у мистецтві карикатури різних країн та проблема гендерного дисбалансу в цій сфері привертала увагу зарубіжних дослідників протягом останніх десятиліть. Серед значущих праць варто відзначити книгу М. Фалардо «Історія жінок-карикатуристок» (Falardeau, 2020), що являє собою всебічне дослідження історії, творчості та впливу жінок-карикатуристок у США, Канаді, Франції, Бельгії, Швейцарії, країнах Середнього Сходу та Північної Африки, охоплює комікси, політичні карикатури та анімацію, а також аналіз проблеми стереотипів, фемінізму та унікального жіночого внеску в мистецтво карикатури. Феміністський, літературний та стилістичний аналіз творчості американських жінок-карикатуристок пропонують книги Х. Тісон «Жінки-карикатуристки в США: Погані дівчата та невидимі жінки» (Tison, 2022), М. Х. Кеннеді «Покликані метою: американські жінки-ілюстратори та карикатуристки» (Kennedy, 2018), Т. Роббінс «Гарні в чорнилі: Північноамериканські жінки-карикатуристки 1896–2010» (Robbins, 2013), Л. Доннеллі «Дуже смішні леді: жінки-карикатуристки журналу The New Yorker» (Donnelly, 2022). У статті «Сила сміху, щоб змінити світ: шведські жінки-карикатуристки підвищують свій голос» І. Ліндберг досліджує, як сучасні шведські жінки-карикатуристки використовують гумор і сатиру для передачі феміністичних та політичних повідомлень (Lindberg, 2016). Творчість арабських жінок – політичних карикатуристок періоду «арабської весни» досліджено у статті Ш. Насрі (Nasri, 2017), творчість першої бразильської жінки-карикатуристки Патрісії Галвао – у статті С. Авеліно (Avelino, 2023). В українському контексті ця тема залишається малодослідженою, що підкреслює важливість даної роботи.

Основними джерелами для дослідження слугують наукові праці зарубіжних дослідників на тему внеску жінок у мистецтво карикатури, а також роботи українських карикатуристок, зокрема Тетяни Зеленченко, Євгенії Олійник та Марини

Туровської, опубліковані в суспільно-політичних виданнях та соціальних медіа.

У дослідженні застосовується комплексний підхід, що включає мистецтвознавчий аналіз робіт карикатуристок, порівняльний метод для виявлення особливостей їхньої творчості, а також статистичний аналіз для оцінки гендерного дисбалансу у сфері карикатури.

Метою даного дослідження є визначення чинників, які впливають на гендерний дисбаланс та причини їх виникнення на прикладі творчості сучасних українських жінок-карикатуристок.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ситуації у сфері карикатури в Україні та світі показує значний гендерний дисбаланс. Наразі жінки становлять лише від 4% до 7% усіх карикатуристів та режисерів анімаційних фільмів (Falardeau, 2020). У переліку українських карикатуристів на вебсайті журналу «Перець» серед 183 художників лише 3 жіночих імені (Карикатуристи, б.д.), на міжнародній онлайн-платформі «Cartoon movement» серед 12 українських художників-карикатуристів – лише одна жінка (Cartoon movement, б.д.).

Над проблемою гендерного дисбалансу серед художників, що працювали у жанрі сатири в США у другій половині ХХ століття, розмірковувала у своєму есе «Чому жінки-карикатуристки – рідкість, і чому це важливо» американська карикатуристка Бетті Свордс. Серед основних причин рідкості жінок-карикатуристок авторка виділяє дискримінацію їхніх ідей у гумористичній сфері через невідповідність усталеним чоловічим уявленням та очікуванням (так, більшість тогочасних чоловіків вважали, що жінки не можуть чи не мають створювати жарти, оскільки самі є об'єктом жартів). Продукування контенту в цій сфері художницями ускладнювало переважаючі негативні сексистські стереотипи про жінок у гуморі (жінки зображувалися хитрими, ледачими, жадібними або нерозумними), до того ж створені чоловіками карикатурні зображення осіб протилежної статі часто сприймалися як правдиві. Історична домінація чоловіків у царині гумору та карикатури, про що зазначає авторка, створила середовище та традиції, які важко змінити. Соціальні очікування від жінок, зокрема те, що вони мають займатися сім'єю, а не кар'єрою, особливо у творчих сферах, також виділено як вагомий фактор. Свою роль відіграє і самоцензура жінок через низьку самооцінку, спричинену постійним негативним зображенням у гуморі. До вказаних причин додаються труднощі поєднання кар'єри карикатуристки з сімейними обов'язками (особливо в минулому), консервативність синдикатів

та видавців, які контролюють більшість ринку карикатур і комічних стрічок в США, а також страх чоловіків перед жіночим гумором, особливо феміністичним (Swords, 2022).

Відповідь на питання, що заважає передати жіночий гумор і сатиру широкій публіці у вигляді малюнків і зображень, і як наслідок – чому у сфері карикатури представлено так мало жінок, шукала М. Фалардо у книзі «Історія жінок-карикуристок». Серед причин гендерного дисбалансу авторка виокремлює комплекс взаємопов'язаних факторів (Falardeau, 2020). Так, жінки по всьому світу стикаються з упередженнями та стереотипами щодо їхніх здібностей у створенні гумору та сатири. Почуваючись ізольованими у переважно чоловічому середовищі, вони зіштовхуються з труднощами у самовираженні та нав'язуванні власної думки. До того ж індустрія карикатури та коміксів часто пропонує їм лише низькокваліфіковану роботу, а їхні твори недооцінюються або ігноруються. Як наслідок, молоді мисткині часто відтворюють чоловіче бачення замість розвитку власного стилю. Економічні фактори, такі як нечисленні довгострокові контракти, та мала кількість відомих жінок-карикуристок, які могли б слугувати рольовими моделями для молодих дівчат при виборі професії, також відіграють свою роль. Додаткові перешкоди створює гіперсексуалізація жіночих образів у мейнстримних коміксах та байдужість видавців, що відштовхує жінок-митців.

Однією з перших художниць-карикуристок незалежної України стала харківська мисткиня, член Співки художників України, Тетяна Зеленченко, яка протягом багатьох років працює у жанрах, зокрема, журнальної та газетної графіки та карикатури. Матеріалом для аналізу творчості художниці слугують роботи, опубліковані на її особистій сторінці у мережі Facebook.

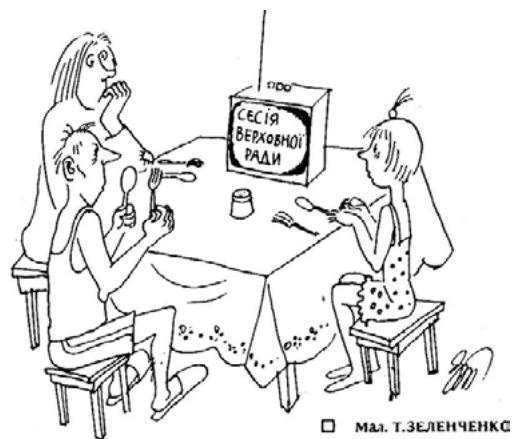
Карикатури художниці доби перебудови та першого десятиліття незалежності присвячені здебільшого таким темам, як проблема адаптації населення до нових суспільно-політичних реалій, складна економічна ситуація, дефіцит якісних харчових продуктів і товарів першої потреби, недоступність належного рівня медичних і соціальних послуг для уразливих верств населення, зростаюча економічна нерівність, еміграція і «відтік мізків», переосмислення національної історії, корупція у різних сферах суспільного життя (Іл. 1).

Більшість рисунків цього періоду виконано у чорно-білому кольорі за допомогою чорнильної ручки або пера, з чіткими рівними лініями (за акцентом на контури) і мінімалістичними деталями, у карикатурному стилі зі спрощеними

формами та зображенням персонажів, без надмірної деталізації (втім, достатньої для передачі основних елементів), переважно із сатиричним, рідше – гумористичним емоційним навантаженням, здебільшого з текстовими елементами (у вигляді підпису, діалогової хмари з підписом, вивіски тощо), що пояснюють контекст. Частина робіт виконана за допомогою чорнильної ручки з акварельними акцентами, з домінуванням двох або трьох кольорів, що додає контрасту, привертає увагу до предметів або підкреслює рух і емоції, з використанням штрихування для надання глибини та об'єму, з більшою деталізацією персонажів. Також зустрічаються карикатури, виконані у яскравих, насичених кольорах за допомогою чорнила та акварелі, з акцентом на контури та емоційні вирази, з високою деталізацією персонажів і оточення.

Карикатури подальших років акцентують на темах корумпованості вітчизняної політичної, правоохоронної, судової й освітньої систем, проблемах екології, а також на недофінансуванні державою сфери культури і мистецтва та, як наслідок, на невихованості та неосвіченості сучасної молоді. Вагома частина робіт ілюструє недовіру суспільства до інформації, що поширюється офіційними каналами телебачення, разом з тим спонукаючи глядачів до розвитку критичного мислення.

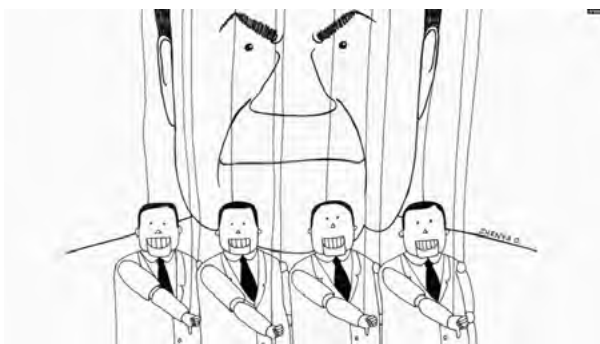
Малюнки цього періоду виконані як у чорно-білому кольорі за допомогою чорнильної ручки або пера, так і за допомогою чорнильної ручки з акварельними акцентами, а також у цифровій техніці. При цьому велика частка сатиричних малюнків створена у яскравих, насичених барвах, з використанням чорнил і цифрових кольорових акцентів на двох або трьох кольорах, із наголосом на виразах облич, деталях одягу, тексті або графічних елементах.

Іл. 1. Карикатура Т. Зеленченко

Сучасною українською художницею та ілюстраторкою, яка плідно працює у жанрі карикатури, є киянка Євгенія Олійник. Матеріалом для аналізу творчості мисткині слугують роботи, опубліковані на вебресурсі «Радіо Свобода» (Політична карикатура, 2022) та в онлайн-виданні «Повага» (Повага, б.д.).

У період з 2011 по 2018 роки карикатуристкою для вебресурсу «Радіо Свобода» було створено значну кількість сатиричних малюнків, що ілюстрували поточні події в українському політичному житті. Сюжетом для карикатур часів президентства В. Януковича слугували теми проросійськості, корумпованості, некомпетентності та непотизму представників українського керівництва, поступового згортання демократії, утисків свободи слова, непрозорості використання бюджетних коштів, залежності судової та правоохоронної систем, наявності політичних в'язнів, численних порушень Конституції та законодавства представниками влади (зокрема, під час передвиборної кампанії до Верховної Ради України 2012 року), безсилля опозиції тощо (Іл. 2).

Іл. 2. Карикатура Є. Олійник

Після перемоги Революції гідності основною тематикою карикатур художниці стали: анексія Криму, його подальша мілітаризація і порушення прав тамтешнього місцевого населення; початок збройної агресії росії на сході України та створення маріонеткових квазіреспублік; Мінські домовленості і Нормандський формат; внутрішні перетворення в Україні (декомунізація, медична та антикорупційні реформи, зокрема запровадження електронного декларування статків чиновниками, націоналізація «ПриватБанку», отримання «безвізу» тощо) та в країні-агресорі (ефект від санкцій, обвал курсу рубля, вплив пропаганди на населення, закон про «іноагентів», допінговий скандал з російськими спортсменами та інше). Ключові міжнародні події, такі як Брекзит, перемога Д. Трампа на президентських виборах у США 2016 року, війна в Сирії і воєнні злочини в Алеппо,

змальовуються карикатуристкою через призму впливу на них російського очільника. Не залишались поза увагою художниці й гострі соціальні проблеми, такі як захист прав жінок і меншин, важливість щеплень у профілактиці інфекційних хвороб тощо. Окремо варто виділити карикатури, створені художницею до різних державних свят, що відображають особливості політичного процесу у відповідні роки, наприклад: зображення викладеного кам'яними брилами слова «НЕЗАЛЕЖНІСТЬ», у якому перші дві літери напівзруйновані, – до Дня Незалежності 2012 року; напис на шкільній дошці російською мовою з граматичними помилками – до Дня знань часів перебування на посаді міністра освіти Д. Табачника; зображення української жінки-військової, що переможно наступає на вбитого ведмеда, – до Дня Незалежності у 2016 році (Іл. 3).

Іл. 3. Карикатура Є. Олійник

Хоча всі карикатури мають сильне емоційне навантаження, здебільшого висміюють або критикують політичних лідерів та суспільні явища, з художньої точки зору роботи, створені карикатуристкою у період з 2011 до першої половини 2012 року, суттєво відрізняються від більш пізніх за стилем малювання, колористикою і технікою виконання. Так, карикатури першого періоду виконані в чорно-білій гамі переважно у техніці лінійного малюнка з використанням чорного чорнила, що додає їм лаконічності та підкреслює акцент на змісті, а не на візуальних ефектах. Лінії в карикатурах чіткі, контурні, без зайвих деталей, використовуються для створення чіткого розмежування між об'єктами і фігурами, що допомагає глядачу швидко зрозуміти сенс зображення. Композиція здебільшого симетрична, з головним об'єктом у центрі або з групами об'єктів, розташованих по боках, що допомагає зосередити увагу глядача на основному посланні карикатури; деякі рисунки мають динамічну композицію, де персонажі зображені в русі, що додає енергії зображенню. Перспектива зазвичай плоска або умовна, що дозволяє зосередитися на головних персонажах і їх взаємодії, не відволікаючись на глибину про-

стору. Багато карикатур містять текстові елементи (написи зазвичай короткі, лаконічні, написані великими літерами), що підсилюють або пояснюють зміст зображення.

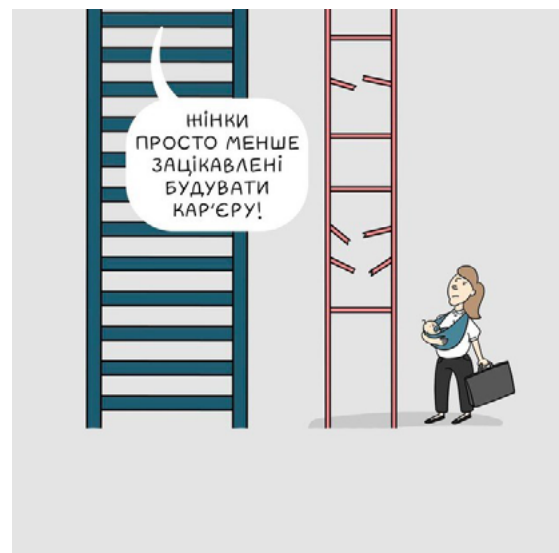
На протипагу роботи, створені мисткинею починаючи з 2012 року, виконані в цифровій техніці, що дозволяє досягти високої чіткості та деталізації зображень. Вони виконані в яскравих і насичених кольорах, які, окрім привернення уваги глядача, підкреслюють символізм та передають певні емоції (наприклад, червоний може символізувати небезпеку або агресію, а синій – спокій чи владність). Символізм у карикатурах виражений через використання відомих образів, кольорів та елементів, що мають певне значення (наприклад, ланцюги можуть символізувати обмеження свободи, прапори – національну ідентичність, а ведмідь – росіян). Тексти в карикатурах, виконані простими й легкими для прочитання шрифтами та часто розміщені в діалогових бульбашках або як написи на зображених об'єктах, продовжують відігравати важливу роль, допомагають зрозуміти контекст і посил художниці.

У період з 2017 по 2021 роки мисткинею для онлайн-видання «Повага» було створено серію малюнків про сексизм в українському суспільстві. Використовуючи гумор і сатиру для розкриття і висміювання важливих соціальних та політичних тем, карикатури охоплюють проблеми гендерно зумовленого насильства, стереотипних уявлень про соціальні ролі двох статей, недоречного акцентування у медіа на зовнішності публічних осіб жіночої статі, нерівності в оплаті праці, об'єктивізації жінок у рекламі, дискримінації за зовнішністю, глузливого ставлення до використання фемінітивів в українській мові тощо (Іл. 4).

Іл. 4. Карикатура Є. Олійник

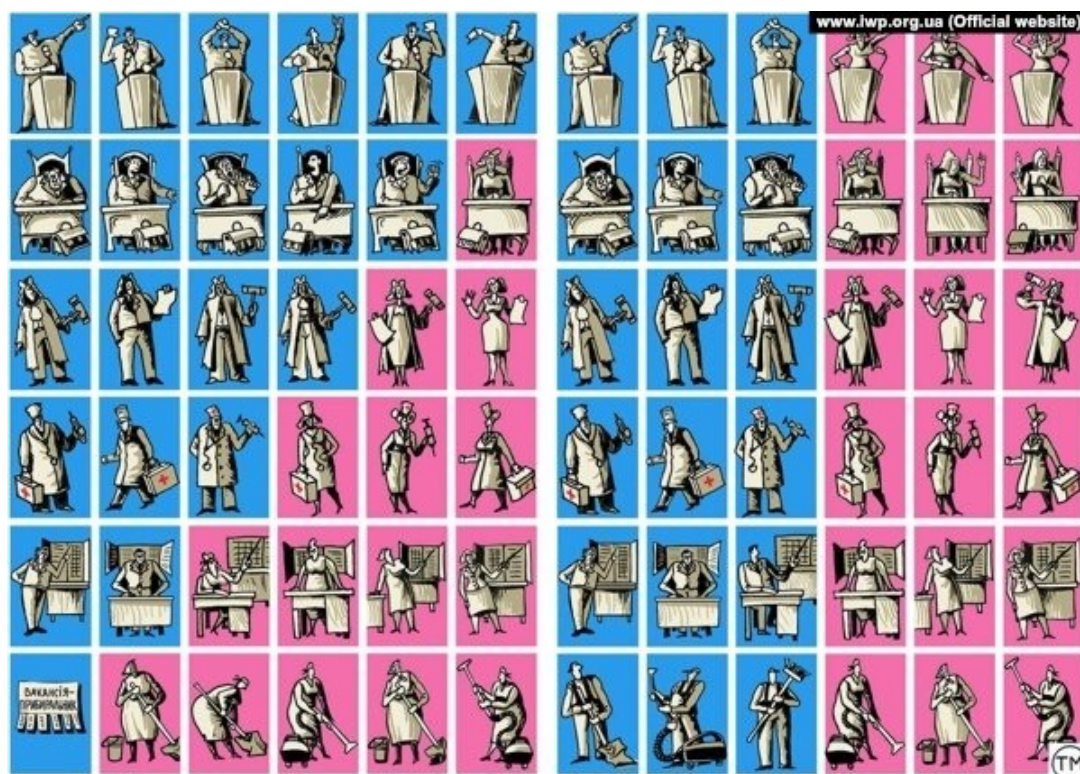
Всі малюнки з даної серії виконані у виразних, насичених барвах, з використанням цифрових інструментів для створення чітких ліній і заповнення кольором, що робить зображення більш яскравим і допомагає привернути увагу до важливих елементів малюнку та підкреслити емоційне навантаження. Зображення спрощені, але водночас дуже виразні, мають деталізацію, при цьому увага часто приділяється міміці та позам персонажів, що допомагає розкрити суть ситуації та підсилити сатиричний або іронічний ефект. Композиція збалансована, основні об'єкти розташовані в центрі або в ключових точках зображення, що привертає увагу глядача. У всіх малюнках наявні текстові елементи (виконані простими та легко зчитуваними шрифтами), що використовуються для пояснення ситуацій або висловлювання думок персонажів. Важливу роль у карикатурах відіграє символізм: динозавр як втілення застарілих поглядів, поламана драбина як алегорія на перепони на кар'єрному шляху жінок тощо (Іл. 5).

Іл. 5. Карикатура Є. Олійник

Іншою українською художницею, яка працювала у жанрі карикатури, є Марина Туровська. Матеріалом для аналізу творчості мисткині слугують роботи, опубліковані на вебресурсі «Радіо Свобода» (Краща сторона Європи..., 2013).

У 2010 році мисткиня створила серію карикатур на політичну тематику, що ілюстрували боротьбу основних кандидатів на тогорічних президентських виборах в Україні, їхню залежність від російського керівництва та початок президентства В. Януковича в контексті укладення ним так званих «Харківських угод» з росією та зміни положень Основного закону країни через Конституційний Суд.

Іл. 6. Карикатура М. Туровської

Карикатури виконані у цифровій техніці, з використанням насичених, яскравих, контрастних кольорів, які підкреслюють драматичність сцен, важливість зображених ситуацій та привертають увагу й загострюють емоції у глядача. Техніка виконання сприяє створенню мультиплікаційного, гротескного вигляду, що підсилює сатиричний ефект. Стиль малювання, що нагадує комікси з елементами гротеску, характеризується карикатурними пропорціями персонажів, зокрема великими головами та виразними обличчями, що допомагає підкреслити риси характеру та емоції героїв. Композиція дозволяє глядачеві швидко зрозуміти сенс карикатури, оскільки зазвичай зосереджена на центральних фігурах, що займають основну частину простору, деталі ж навколо персонажів мінімалістичні, щоб не відвертати увагу від головного сюжету. Текстові елементи або відсутні, або розміщені у вигляді діалогових хмарок чи написів на зображених об'єктах, що доповнюють малюнки, допомагають глядачеві зрозуміти контекст та посил карикатури. Деталізація варіюється залежно від важливості елементів: основні фігури деталізовані, щоб підкреслити риси обличчя та емоції, тоді як фонові елементи залишаються простими та схематичними.

У 2013 році мисткинею для організованої Інститутом світової політики інформаційної компанії «Є краща сторона Європи!» було створено

серію карикатур, присвячених європейській інтеграції України (Краща сторона Європи..., 2013). У кожній з них зображено дві реальності – українська і європейська. Серед проілюстрованих проблем – страх українців перед змінами, інноваціями та реформами; жорстка ієрархічність українського суспільства, де багато керівників поводять себе як самодержці, вважають своїх підлеглих безправними виконавцями, а ті своєю чергою грають роль покірних слуг; низький показник середньої тривалості життя українців; прагнення великої частини співгромадян самостверджуватись через так звані «статусні речі» та хворобливий потяг до позначки «VIP»; низька залученість до спортивних активностей; високий рівень міжлюдської недовіри; недосконалість та заплутаність правових норм у сфері захисту прав споживачів; політична безкарність і безвідповідальність; гендерна нерівність, що проявляється як у низькому представництві жінок у вищих органах влади та меншому їх представництві на керівних посадах, так і у значній різниці в оплаті праці, де жінки заробляють в середньому на 30% менше за чоловіків (Іл. 6).

Карикатури виконані у цифровому форматі, з використанням яскравих та контрастних кольорів, що привертає увагу глядача та підсилює емоційний ефект. Використовується техніка плоскої заливки кольором, без надмірної деталізації або градієнтів, що характерно як для політичної

карикатури, так і для коміксів. Композиція кожної карикатури ретельно продумана, щоб привернути увагу до головних елементів; персонажі розташовані так, щоб взаємодіяти між собою та з навколишніми об'єктами, створюючи динамічні сцени. Поділ зображень на дві частини дозволяє порівнювати різні ситуації та показувати контрасти.

Висновки. У жанрі карикатури в Україні та світі спостерігається значний гендерний дисбаланс, де жінки становлять лише 4–7% усіх карикатуристів та аніматорів. Це явище зумовлене комплексом взаємопов'язаних чинників, зокрема історичною домінацією чоловіків у сфері гумору, стереотипами щодо жіночих здібностей, дискримінацією ідей жінок-митців, економічними чинниками та соціальними очікуваннями. Попри ці перешкоди, в Україні є талановиті жінки-карикатуристки, такі як Тетяна Зеленченко, Євгенія Олійник та Марина Туровська, чії роботи охоплюють широкий спектр суспільно-політичних тем та демонструють високий рівень майстерності. Їхня творчість характеризується різноманітністю технік, багатством тематики та глибоким розумінням актуальних суспільних процесів. Особливу увагу мисткині приділяють темам

гендерної рівності та боротьби з сексизмом, що відображає їхню унікальну перспективу та внесок у розвиток жанру. Розвиток цифрових технологій та соціальних медіа надає жінкам-карикатуристкам нові можливості для самовираження та донесення своїх ідей до широкої аудиторії, поступово змінюючи ландшафт цієї сфери.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі передбачають аналіз творчості українських жінок-карикатуристок, вивчення впливу їхніх робіт на суспільну думку та культурний дискурс. Важливим напрямком може стати дослідження ефективності різних стратегій подолання гендерного дисбалансу в карикатурі, зокрема освітні ініціативи, підтримку жінок-митців та зміну суспільних стереотипів. Також перспективним є порівняльний аналіз ситуації в Україні та інших країнах, що дозволить виявити спільні тенденції та унікальні особливості розвитку жіночої карикатури в різних культурних контекстах. Ці дослідження можуть сприяти розробці ефективних заходів для підтримки жінок у сфері карикатури та розширення різноманіття художнього вираження в українському мистецькому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Краща сторона Європи: малюнки і статистика про Україну і ЄС». *Institute of World Policy*. URL: <https://iwp.org.ua/publication/krashha-storona-yevropy-malyunky-i-statystyka-pro-ukrayinu-i-yes/> (дата звернення 21.07.2024)
2. Карикатуристи. *Перець*. URL: https://www.perets.org.ua/Карикатуристи_України/ (дата звернення 21.07.2024)
3. Повага. Кампанія проти сексизму в медіа та політиці. Facebook. URL: https://www.facebook.com/povaha.org.ua/photos_by (дата звернення 21.07.2024)
4. Політична карикатура. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/z/752> (дата звернення 21.07.2024)
5. Avelino S. «Patrícia Galvão: The First Female Brazilian Cartoonist». *Revista Lusófona de Estudos Culturais/Lusophone Journal of Cultural Studies*, 2023. № 10.2. P. 21–35.
6. Cartoon movement. URL: <https://www.cartoonmovement.com/cartoonists> (дата звернення 21.07.2024)
7. Donnelly L. *Very Funny Ladies: The New Yorker's Women Cartoonists*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2022. 256 p.
8. Falardeau M. *A History of Women Cartoonists*. Oakville: Mosaic Press, 2020. 298 p.
9. Kennedy M. H. *Drawn to purpose: American women illustrators and cartoonists*. Univ. Press of Mississippi, 2018. 255 p.
10. Lindberg Y. «The power of laughter to change the world: Swedish female cartoonists raise their voices». *Scandinavian Journal of Comic Art*, 2016. № 2.2. P. 3–31.
11. Nasri C. «The liberating force of art, humor, and social media: Women cartoonists of the Arab Spring». *North African women after the Arab Spring: In the eye of the storm*, 2017. P. 53–76.
12. Robbins T. *Pretty in Ink: North American Women Cartoonists 1896–2010*. Seattle: Fantagraphics Books, 2013. 179 p.
13. Swords B. «Why Women Cartoonists Are Rare, and Why That's Important». *New Perspectives on Women and Comedy*. Routledge, 2022.
14. Tison H. *Female cartoonists in the United States: Bad girls and invisible women*. Abingdon: Routledge, 2022. 254 p.

REFERENCES

1. «*Krashcha storona Yevropy: maliunky i statystyka pro Ukrainu i YeS*» [The Better Side of Europe: Drawings and Statistics about Ukraine and the EU]. (2013). Institute of World Policy. Retrieved from <https://iwp.org.ua/publication/krashha-storona-yevropy-malyunky-i-statystyka-pro-ukrayinu-i-yes/> [in Ukrainian].
2. *Karykaturysty* [Caricaturists]. Perets. URL: https://www.perets.org.ua/Карикатуристи_України/ [in Ukrainian].
3. *Povaha. Kampaniia proty seksyzmu v media ta politytsi* [Respect. Campaign Against Sexism in Media and Politics]. Facebook. URL: https://www.facebook.com/povaha.org.ua/photos_by [in Ukrainian].
4. *Politychna karykatura* [Political cartoon]. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/z/752> [in Ukrainian].
5. Avelino, S. (2023). «*Patrícia Galvão: The First Female Brazilian Cartoonist*». *Revista Lusófona de Estudos Culturais/Lusophone Journal of Cultural Studies* (10.2), 21–35.
6. Cartoon movement. URL: <https://www.cartoonmovement.com/cartoonists>

7. Donnelly, L. (2022). *Very Funny Ladies: The New Yorker's Women Cartoonists*. Rowman & Littlefield, 256.
8. Falardeau, M. (2020) *A History of Women Cartoonists*. Mosaic Press, 298.
9. Kennedy, M. H. (2018). *Drawn to purpose: American women illustrators and cartoonists*. Univ. Press of Mississippi, 255.
10. Lindberg, Y. (2016). «*The power of laughter to change the world: Swedish female cartoonists raise their voices*» *Scandinavian Journal of Comic Art* (2.2), 3–31.
11. Nasri, C. (2017). «*The liberating force of art, humor, and social media: Women cartoonists of the Arab Spring*». *North African women after the Arab Spring: In the eye of the storm*, 53–76.
12. Robbins, T. (2013). *Pretty in Ink: North American Women Cartoonists 1896–2010*. Fantagraphics Books, 179.
13. Swords, B. (2022). «*Why Women Cartoonists Are Rare, and Why That's Important*». *New Perspectives on Women and Comedy*. Routledge, 65–84.
14. Tison, H. (2022). *Female cartoonists in the United States: Bad girls and invisible women*. Routledge, 254.